

ANKARAD, 2021; 2(4):279-296	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI:10.53838/ankarad.1020220

Araştırma Makalesi

**KÖYDEN CEPHEYE – BULGARİSTAN VETOVA
KÖYÜ'NDEN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI
CEPHELERİNE: ANILAR VE HİKÂYELER**

Oktay ALİEV*

Öz: Bulgaristan'ın Birinci Dünya savaşına katılması ve savaşta rolü birçok Bulgarca yayınlanmış çalışmalarda detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Savaşa 1915 yılında katılan Bulgaristan, “Milli ülkü” olarak adlandırılan 1878’de imzalanan Ayastefanos Antlaşması’nın çizdiği sınırlarını geri almak için olağanüstü çaba göstermiştir. Neticede Bulgaristan, 29 Eylül 1918’de imzalanan Selanik Ateşkesi ile savaştan mağlubiyetle ayrılmıştır. Üç büyük cephede savaşan devlet nihayetinde iç ve dış politik, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı savaştan çekilmek zorunda kalmıştır. Bulgar tarih yazımında yakın ilgi görmeyen mikro tarih anlayışı - toplumların ve “küçük” insanların tarihi, Birinci Dünya Savaşı’na üstten bakmaya mahkûm bırakılmıştır. Çoğu araştırmacının dikkatini çekmeyen hususlar arasında cephede savaşan askerlerin gündelik yaşamı, aldıkları darbeler, yaşadıkları zorluklar, bulaşıcı hastalıklar, şarapnel etkisi (shell shock) vs. gibi psikolojilerini etkileyen faktörleri sayabiliriz. Cephede şehit olanlar, aileleri, savaşın onlara nasıl etki gösterdiği, gaziler, onların cepheden dönüşleri, endişeler, savaş döneminin kısıtlı ve zorlu gündelik yaşamı da diğer dikkate alınmayan konulardır. Sayılan tüm bu hususların araştırılmasının önemi tarih yazımında Birinci Dünya Savaşını daha yakından kavrayabilmek için önemli ve gereklidir. Birinci Dünya Savaşını, savaşa katılanları, şehitleri, gazileri, cephedeki yaşamlarını, hikayelerini ve anılarını, cepheden döndükten sonraki hayatlarını daha iyi anlayabilmek için bu makalede Bulgaristan'ın Rusçuk İli'ne bağlı Vetova'dan, Birinci Dünya Savaşına katılan gazilerinin hikayeler ile torunları veya çocuklarına anlattıkları anıları derlenmeye çalışılmıştır. Makalenin

* Bulgaristan-Sofya Üniversitesi, oktayaliev.2000@abv.bg, ORCID: 0000-0002-5440-783X.

amacı çerçevesinde üç adet hikaye derlenip seçilerek okuyucuya belgeleri ile beraber sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı, Vetova, Anılar ve Hikâyeler.

FROM THE VILLAGE TO THE FRONT - FROM THE VILLAGE OF VETOVO, BULGARIA TO THE FRONTS OF THE FIRST WORLD WAR. MEMORIES AND STORIES

Abstract. Bulgaria's participation in the First World War and its role in the war are explained in detail in many studies published in Bulgarian. Bulgaria, which joined the war in 1915, showed a superior struggle to regain the borders drawn by the San Stefano Treaty signed in 1878, which was called the "National Ideal", and as a result, Bulgaria left the war in defeat with the Thessaloniki Ceasefire signed on September 29, 1918. The state, which fought on three major fronts, eventually had to withdraw from the war due to domestic and foreign political, social and economic reasons. Micro-history, that is, the history of societies and "little" people, which did not receive warm attention in Bulgarian historiography, left the First World War to be viewed from above. The points that most researchers do not draw attention to are the factors which affect the psychology of the soldiers fighting at the front, such as their daily life, the blows they received, the difficulties they experienced, infectious diseases, shell shock, martyrs at the front, their families, how it affected them, veterans, their return from the front, worries, the limited and difficult daily life of the war period. The importance of investigating all the factors listed above is important and necessary in order to see the First World War from within in historiography. In order to better understand the First World War, its participants, martyrs, veterans, their lives, stories and memories, their lives after returning from the front, an effort has been made in this article to compile the stories of the First World War veterans from Vetovo, Ruse Province, Bulgaria and their memories told to their grandchildren or children. For the purpose of the article, 3 stories were compiled, selected and presented to the reader with their documents.

Key Words: Bulgaria, World War I, Vetovo, Memories and Stories

Extended Abstract: The First World War, also known as the "Great War", which took place mainly on the European stage, was an unprecedented clash in which almost no untouched territory remained on the continent. However, due to the territorial and economic goals of political leaders, millions of people pay with their blood, they are known and unknown heroes, who lost their lives or became disabled for life during this war.

These micro-processes, tracing the lives and experiences of the participants in this great conflict, are a little-studied topic in Bulgaria. There is a lot of detailed researches in Bulgarian historiography about Bulgaria's participation in the First World War, but it examines in detail the policy of Tsar Ferdinand and the events taking place on the three fronts on which Bulgaria was forced to fight. The memories of Bulgarian military leaders during The First World War are also invaluable, and among them those of Gen. Stefan Noikov and Gen. Stefan Toshev deserve to be noted, who have been thinking for a long time about the defeat of Bulgaria.

Undoubtedly, however, about one million people are neglected, which Bulgaria mobilized during the war. Therefore, as the grandson of a veteran of this war, I decided to study the other men who had returned from the fronts from my hometown of Vetovo. I was able to learn the names of 16 people, but for some of them I could not find almost any information. Their stories are very similar; as are the difficulties they went through. Illnesses, injuries, blindness, chemical poisoning, shrapnel shock, captivity in Greece, Serbia or France and many other known or unknown stories that they are returning home have told their families, children and grandchildren. Thus, a significant part of the stories has survived to this day.

In almost every family in Bulgaria there is at least one deceased or veteran of the First World War. The topic deserves special attention in our country to take a closer look at the dimensions of the war. The stories combine the courage, bravery, audacity and will for the fighting spirit of the Bulgarian warrior not only in the front, but also in the postwar period.

In order to have a comprehensive view of the Bulgarian participation in the First World War, we must embark on the lives of veterans who experienced the horrors of the war. In view of the time that has passed since the beginning of the First World War, it is normal to say that today there are no living participants in WWI, but their children or grandchildren, if not all, at least a significant part of them, keep the memory of their grandfathers or fathers-heroes. If not saved stories, then at least photos or medals, if received. In my case, I came across long stories that my respondents gladly accepted to tell me. Many of them kindly provided me with photos of the veterans in their families. In this case we are talking about the town of Vetovo, Ruse region, Republic of Bulgaria. As many as 5 ethnic groups live in Vetovo. In the difficult years of the First World War, representatives of almost all ethnic groups of the village were mobilized in the Bulgarian army and participated in the realization of the national ideal of the Kingdom of Bulgaria. In the center of Vetovo is located the memorial to those killed in the Wars for National Unification

of Bulgaria (1912-1918). Especially during the First World War, 69 people died for a total of three years (1915-1918). This is a great tragedy for a small town, which during this period numbered about 3,000 people. At the memorial we read Muslim and Christian names, people who fought side by side and gave their lives in the name of their homeland. The issue of those killed and awarded in the Great War was facilitated by the digitalization of the State Military History Archive - Veliko Tarnovo, but the search for war veterans is a more complex activity. This activity requires a good knowledge of the region you are exploring. The family memory of veterans is essential. It depends entirely on his descendants whether you will be able to assemble the pieces of the big puzzle you have to put together. Therefore, the search for veterans turned out to be quite a complicated but extremely enjoyable task. The study began this summer, as a result of which 16 names were found. The search for this extremely valuable activity continues and will continue in the future, and will not be limited to my hometown of Vetovo. For example, the almost unexplored Muslim participation in the Bulgarian army during the First World War can find valuable ground in Bulgarian historical science. By the same logic, the Bulgarian-Turkish diplomatic relations during the First World War and the unexplored participation in the Ottoman army of the Turks from Bulgaria in the defense of Canakkale may be of interest.

The topic with the veterans of Bulgaria from the First World War may arouse the interests of a wide range of researchers. One of the main goals of this work is to make the reader wonder if there is any participant in the wars in his family and to delve into his family history generations ago. In this way, the preservation and transmission of ancestral memory can be stimulated.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) hemen hemen tüm dünyayı kasıp kavuran bir harptir. Savaşın başlamasına ilişkin pek çok neden vardır. Bu nedenler karmaşık yapıdadır. Genelde bunlar ekonomik, sosyal ve siyasi niteliktedir. Savaşı başlatacak, bardağı taşıracak son damla 25 Haziran 1914 tarihinde vuku bulmuştur. O gün Sırp asıllı bir milliyetçi, belki de milyonlarca insanın ve aynı zamanda onlarca devletin kaderinin değişmesine sebep oldu. 20 yaşındaki ve Gavriilo Princip adındaki genç, Avusturya-Macaristan imparatorluğunun Arşidükü Franz Ferdinand'a başarılı bir suikast gerçekleştirerek imparatorluğunun veliahdını öldürdü. Bu olay bütün Avrupa ve dünyada büyük yankı uyandırdı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bu suikastın arkasında Sırbistan'ın olduğuna emindi ve 28 Temmuz 1914 tarihinde onlara savaş ilan etti. Çok geçmeden savaş tüm Avrupa'yı sardımıştı ve iki cephe ortaya çıkmıştır. İlk İtilaf

Devletleri, ikincisi ise İttifak Devletleridir. İtilaf Devletleri arasında Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya imparatorluğu, İttifak Devletleri arasında ise Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya yer aldılar. Fakat kısa bir süre sonra İtalya özel sebeplerden dolayı safını değiştirmiştir. 30 Ekim 1914'te ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultanı V. Mehmed (1909-1918) İtilaf Devletlerine cihad ilan ederek İttifak Devletlerinin safına katılmıştır.

Bundan yaklaşık bir yıl sonra Bulgaristan da İttifak Devletlerinin arasına katılmıştır¹. Fakat oraya gelmeden önce Bulgaristan'ın tarihine ve savaşa katılmasının sebeplerine bakmamız gerekir. Bulgaristan, 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) sonra Osmanlıların mağlubiyeti ile üzerine imparatorluğun elinden çıkmıştır. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla savaş sona ermiş ve Bulgaristan Devletinin sınırları çizilmiştir. Makedonya ve Trakya'dan büyük topraklar, yeni kurulan devletin sınırlarına dahil edilmiştir. Balkanlarda bu kadar büyük bir devletin kurulması pek çok batılı devleti rahatsız etti. Balkanlarda güçlü ve büyük bir Slav ülkesinin varlığı, batılılara göre Rusya İmparatorluğu'nun burada gücünün ve nüfuzunun artması anlamına geliyordu. Bunun üzerine aynı yıl içerisinde (13 Haziran-13 Temmuz 1878) Berlin'de bir kongre toplanmıştır. Berlin Kongresi, 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Antlaşmaya göre Bulgaristan'dan Makedonya, Batı ve Doğu Trakya ayrılmış ve Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Doğu Rumeli isminde özerk bir devlet kurulmuştur. Bu toprakların Bulgarlardan geri alınması onlara atılan çok büyük diplomatik bir tokattır. Fakat çok zaman geçmeden başkenti Filibe (Plovdiv) olan bu bölge 6 Eylül 1885'te Bulgaristan tarafından ilhak edilmiştir. Buna karşı çıkan Sırbistan, Bulgarlara savaş ilan etse de yapılan savaşta büyük bir mağlubiyete uğramışlardır. Sırp-Bulgar Ssavaşını kazanan Bulgarlar, sınırlarına kattıkları yeni toprakları Bukreş antlaşması ile savunmuş ve dünyaya duyurmuştur. 22 Eylül 1908 tarihine gelindiğinde ise Bulgaristan Prensliği bağımsızlığını ilan ederek

¹ Birinci Dünya Savaşına Bulgaristan'ın katılımıyla alakalı geniş bilgiler için bkz. *Марков, Г. Голямата война и българският меч над Балканския възел* (1914-1919). Първа книга: Заплицането, София, 2016; Bulgaristan'ın cephe savaşları ve savaştan ayrılması ile alakalı geniş bilgiler için bkz. *Марков, Г. Голямата война война и българският меч над Балканския възел* (1914-1919). Втора книга: Разсичането, София, 2016, Аугса: Ökkeş, Nariç., *Bulgar Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020.

Bulgaristan Çarlığına dönüşmüştür ki bu bağımsızlığı ilk destekleyen ve kabul eden dış güç Osmanlı İmparatorluğu olmuştur².

Bu arada Bulgaristan Berlin Antlaşması'ndan sonra kaybettiği toprakları da geri kazanmak istiyordu. Talep ettikleri topraklar Makedonya ve Trakya'ydı. 1912 yılında Bulgarlara uygun zemin bularak Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ile dörtlü ittifak (Balkan ittifakı olarak bilinir) Osmanlı İmparatorluğu'na karşı dörtlü ittifak kurdular. 26 Eylül 1912'de başlayan Birinci Balkan Savaşı Osmanlıların mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu savaştan sonra Bulgaristan, kendi topraklarına Edirne ve civarındaki toprakları ilhak etmiş oldu³.

Bu durumdan pek memnun olmayan Sırbistan ve Yunanistan gizli ittifak kurup 19 Mayıs 1913'te Bulgarlara karşı birlik oldular. Böylelikle İkinci Balkan Savaşı patlak verdi. İkinci Balkan Savaşı Bulgar tarih yazımında “Müttefikler arası savaş” diye bilinir. Bunun sebebiyse Osmanlı imparatorluğu, Sırbistan, Yunanistan ve Romanya'nın Bulgaristan'a savaş ilan edip dört bir yandan Bulgar topraklarına akın ettikleri içindir. Çaresiz kalan Bulgarlar bu savaşı 28 Temmuz'da İstanbul Antlaşması ile kaybederek Bulgar tarihçilerin deyimi ile “ilk milli kazasını” almışlardır. Savaştan sonra Güney Dobruca Romanya'ya, Makedonya Rumlar ve Sırlara, Doğu Trakya ise Osmanlılara kalmıştır⁴.

İlk milli felaketten sonra “milli ülkü” çerçevesinde, Ayastefanos Antlaşması'nın çizdiği Bulgaristan Devleti'nin sınırlarını tekrar aynı şekilde çizilmesi için büyük çaba gösteren Bulgarlara 1914 yılında tekrar güneş doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başında Bulgaristan'ın nüfusu yaklaşık 4,5 milyondur (bunların arasında yaklaşık 1 milyon Türk de vardı). Savaşın başlamasıyla beraber gözler Bulgaristan'a çevrildi. İki saf bakımından Bulgaristan'ın önemi büyüktü çünkü çok stratejik coğrafik konumu vardı. Şüphesiz savaşın ilk iki yılı İttifak Devletlerinin başarılarıyla sonuçlanmıştır. Bulgarlara peş peşe teklifler gelmiştir. Anlaşılan Bulgaristan savaşa seyirci kalmayacaktı ama safını belirlemede kesin kararını hala açıklamamıştı. İki olay bu kararın sonuçlanma sürecini hızlandırdı. Dönemin çarı Ferdinand (1887-1918) Alman soylu Koburglardandı. Bulgaristan başbakanı olan Dr. Vasil Radoslavov da

²Mithat, Aydın., *Bulgaristan Yol Ayrımında: İvan S. Geşov Meselesi*, Belleten, c. 77/sayı 280, s. 1071-1102.

³Ayşe, Kayapınar., *Bulgarca Yazılmış Hatıratla Balkan Savaşları, Balkan Savaşları ve Edirne*. 2 cilt, Edirne 2020, s. 245-274; Ayşe, Kayapınar, *Bulgarların Balkan Savaşlarına Bakışı: Dodov'un Günlüğü ve Radev'in Hatıratı, Balkan Savaşlarının 100. Yılı Uluslararası Balkan Sempozyumu*, İstanbul 11-13 Mayıs 2012, İstanbul 2012, s. 432-446.

⁴Ayşe, Kayapınar, 2020, s. 245-274

Alman yanlısıydı. Bu iki şahıs, Bulgaristan'ı İttifak Devletleri arasına katılmasını sağlayarak 1 Ekim 1915'te ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'na girmesine neden olmuştur. O tarihte Bulgar çarı Ferdinand Sırbistan'a savaş ilan etti. Çar'ın savaşı ilan ettiği manifestoda şöyle yazıyordu: “Biz bayraklarımızı daha iyi günler için indirdik”. Çar'ın bahsettiği “daha iyi günler” ona göre artık gelmiştir.

İstatistiklere göre 1918 tam seferberlik ilan edildiğinde hâlihazırda Bulgaristan'da yaklaşık 800. 000 veya 1. 000. 000 arasında değişen asker sayısı vardı. Bunların arasında Bulgar, Türk, Tatar, Roman, Pomak vs. her etnik unsurdan ve değişik sosyal statüden insanlar vardı. Dikkat çekeceğimiz husus ise, bunlardan %80 veya %90'ı köylü gençlerdir. Bugün maalesef çoğunun hikâyelerini bilmiyoruz. Ne yazık ki bu konular üzerinde de Bulgar tarih yazımı pek durmamıştır. Bu makalenin esas konusu aslında savaşı masa başında yönetenler ve kararlaştıranlar değil de, cephelelerde kanları dökülenlerdir. Doğduğum, büyüdüğüm ve yaşadığım Vetovo (Vetova) şehrinde (Bulgaristan) bu yaz Birinci Dünya Savaşı gazileri için büyük çaplı bir araştırma yapmaya gayret gösterdim. Bu çalışmada ne yazık ki arşiv belgeleri çok azdır. Bu yokluğu telafi etmek için başka bir yöntem denedim ve kısmen başarılı oldum. Gazilerin çocukları ve torunlarıyla röportaj yaparak onlardan bilgiler ve gazilerin fotoğraflarını aldım. Gazilerin sayısı, 3 aylık bir araştırmadan sonra 16'ya ulaştıysa da 4-5 kahramanın bilgilerine ulaşamadım. Tek bildiğimiz sadece “savaşta yer aldıklarıdır”. Bu makalenin amacı çerçevesinde üç kişinin hikâyesini derledim. Geri kalan hikâyeler üzerinde hala çalışmaktayım. Bu 3 kahramanımızdan biri Türk, diğer ikisi de Kırım Tatarı'dır.

NECİP HASAN BELBER (1890-1946)

İlk gazimizin ismi Necip Hasan Belber'dir. Kendisi 5 Şubat 1890'da Vetovo'da Hasan Belber (d. 1858 – ö. ?) ve Halime Mehmedova'nın (d. 1863 – ö. ?) çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Anneannemin dedesi, benim ise büyük büyük dedem oluyor. Hasan Belber kayıtlara göre Vetovo'nun en eski Belberlerinden biridir. O zamanlar tıraş olmaya gelen köy halkının çoğunun parası olmadığından dolayı ödemelerini buğday, arpa veya berberlerin tarlalarında çalışarak ödedikleri söylenir⁵. Kütüklerdeki kayıtlara bakılırsa anlaşılacak ki Necip Belber, Hasan ve Halime'nin ilk

⁵ Adem Sabri Adem' le (d. 1947, Vetovo) 20 Eylül 2021 tarihinde yaptığımız röportajdan. Ondan aldığım bilgiye göre onun dedesi İsmilli Osman Nebi Vetova'da aynı dönemlerde berbermiş. O yılda „bir şinik ekine“ çalışıyormuş. Şinik tahıl için kullanılan ölçektir. Vetova'da aldığım bilgilere göre 1 şinik ekin 30 kg. ekine denk geliyormuş. Yine onun anlattığına göre köylünün biri Osman dedesine borçlandığı için 1 ineğini ona vermiştir. “Böylelikle dedem inek bakmaya başlamıştır” diyor Adem Sabri.

çocukları değil. 7 Ağustos 1893 yılında Hasan ve Halime 8 yaşındaki kızları Hafize Belber'i (1885-1893) toprağa vermişlerdir. Dönemin şartları, tıbbi imkanların henüz gelişmemesi, sefil köy hayatı, hijyen eksikliği, köylerde doktorların olmaması vs. gibi faktörler çocuk yaştaki ölümlere neden olmaktadır.

Necip büyük bir ihtimal köydeki okulu bitirmiştir. Aslında o dönemde okul dediğimiz camii odalarında köyün hocasının/imamının verdiği eğitimdir. 1909 yılında askerliğini bitiren Necip, köye dönerek Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Ayşe Cefer ile tanışıp evlenmiştir. Ayşe, 1894 yılında Vetovo'da Cefer ve Feride'nin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Doğup büyüdüğü ev Vetovo'da hala ayakta. Muhtemelen XIX. Yüzyılda inşa edilen bu iki katlı ev, şu an Vetovo'da ayakta kalan en eski evlerden biridir. Ayşe'nin anne ve babası Kırım Tatarı'dır. 1856'da biten Kırım Savaşı'ndan sonra çok sayıda Kırım Tatarı, doğdukları memleketlerini terk ederek Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmışlardır. Bu gün Bulgaristan'da Kırım Tatarları'nın en fazla olduğu yer Vetovo şehridir. Burada 150-200 civarı Tatar ailesi yaşamaktadır. Cefer mi yoksa ismini bilmediğimiz babası mı Kırım'dan buraya yerleşmiş, bu konuda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ama Cefer'i hatırlayan bir köyün yaşlılarından birinden aldığım bilgiye göre, Cefer kahvehane işletmektedir. Anlatılana bakılırsa daha sonra köyün Müslüman nüfusunun mektep ihtiyacı doğmuştur ve Cefer seve seve kahvehanesini kapatarak yapısını okul ihtiyacı için tahsis etmiştir⁶. Bu hikâyeyi anlatan Azmi Azmiev (d. 1932) kendisinin de bu mektepte okuduğunu belirtti. Cefer'in bu vefakâr davranışı onun köyde hala hatırlanmasının sebeplerinden bir tanesidir.

Necip askerliğini tamamlayıp köye döndükten sonra muhtemelen babasından berberlik zanaatını öğrenmiştir. Daha sonra olan olaylar da bunu doğrulamaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Bulgaristan'ın savaşa dahil olmasıyla beraber eli silah tutan birçok erkek orduya çağırılmıştır. Bunlardan biri de Necip Belber'dir. O, 43. Alay 12. Bölüğü'nün bir parçası olmuştur⁷. Hayatının kâbusu onun için 24 Ekim 1916'da başlamıştır. O tarihte Makedonya sınırında bulunan Krapa Köyü civarlarında çıkan çatışmada yaralanan Necip Belber, iki gün sonra, 26 Ekim 1916'da Sırlara esir düşmüştür⁸. Esaret döneminin diğer arkadaşlarına kıyasen daha hafif geçtiğini oğluna anlatmıştır. Bunun sebebiyse kendisinin berber olmasıdır ve oradaki Sırp askerlerini tıraş

⁶ Azmi Azmiev' ile (d. 1932, Vetovo) 29 ekim 2021'de yaptığım röportajdan.

⁷ ДВИА-Велико Търново, ф. 355, оп. 1, а.е. 11, л. 223-224.

⁸ ДВИА-Велико Търново, ф. 355, оп. 1, а.е. 11, л. 223-224; ДВИА-Велико Търново, ф. 355, оп. 1, а.е. 14, л. 48 гр., 42 гр.

ettiği içindir. Necip yaklaşık yedi yıl Sırbistan'da esir kalır. Ondan haber alamayan anne ve babası gelinleri olan Ayşe Cefer'e: "Necip'ten haber yok, belki de şehit düştü. İstersen anne ve babanın evine geri dön ve başkasıyla evlen" demiştir. Fakat Ayşe onu umutla yıllarca beklemiştir. Esir düşüşünün üzerinden iki yıl geçtikten sonra 1918 yılında Birinci Cihan Harbi sona ermiş, fakat Necip hala köyüne dönmemiştir. Bir gün mucizevi bir şekilde Vetovo köyünün üzerinden geçen bir uçak köye mektuplar salmış. Onlardan birinde "Ben Necip, sağayım, geliyorum" yazıyormuş. Böylelikle aile ondan ilk kez haber alarak yaşadığını öğrenmiştir. Bu mektup maalesef günümüze ulaşamamıştır. Yedi sene esaretten sonra nihayet Necip köyüne sağ salim dönmüştür. Savaştan sonraki hayatı için pek bir bilgimiz yoktur. Kızı Ayşe 1924 yılında dünyaya gelmiştir. Üç yıl sonra oğlu Ahmet (1927) dünyaya gelmiştir. Kızı 1951 yılında Türkiye'ye göçmüş ve 1958 yılında orada vefat etmiştir. Bildiğimiz kadarıyla Necip Belber, savaştan döndükten sonra berberlik yapmıştır. O zamanlarda hekimliğin ve doktorların noksanlığından dolayı kendisi dış de çekermiş. Daha sonra oğlu Ahmet onun gibi berber olmuştur. Necip Belber 6 Ocak 1946 yılında 56 yaşında vefat etmiştir.

ÖMER SELİAHMED ALİ (1880-1968)

İkinci hikâyemizin kahramanı Ömer Seliahmed Ali'dir. Ömer 12 Mayıs 1880 yılında Seliahmed ve Halime'nin ikinci çocukları olarak Vetovo köyünde doğmuştur. Babası ve annesi Kırım Tatarı'dır. Ancak onlar mı yoksa onların anne babaları mı Kırım'dan buraya göç etmiştir. Bu konu da yine kesin bir bilgimiz yoktur. Ömer'in dedesinin ismi Ali'dir. Hatta yıllar sonra Ömer ilk doğan oğlunun ismini dedesi Ali'ye duyduğu saygı ve sevgiden dolayı Ali koyar⁹.

Ömer Seliahmed eğitim ve öğretime ilgi duyan biriymiş. Torunundan aldığım bilgiye göre ona yaşlı köylüler "senin deden cuma namazını kıldırabiliyordu" diyorlarmış¹⁰. Buradan yola çıkarak döneme göre aydın kişilerden olduğuna kanaat getirebiliriz. Net bir bilgimiz yok ama Ömer, askerliğini 19-20 yaşlarında iken tamamlamıştır (1899/1900). Köyde büyük şöhrete sahip olan Ömer Seliahmed bunu aslında ustalığına borçludur. Askerlikten önce mi sonra mı bilinmez ama Ömer, Rusçuk (Pyce) şehrinde Daud usta ismindeki fayton ustası olan birinin yanında zanaat öğrenip köyde senelerce çalışmıştır. Büyük ihtimal, Tırgovişte'ye bağlı (Eski Cuma) Gırçinovo (Гърчиново) köyünden bir kız ile nişanlanması bu tarihte olmuştur. Fakat aynı yıl içinde Ömer köydeşi olan marangoz Tahsin adında bir şahıs ile Türkiye'ye kaçımıştır. Torununun

⁹ Adem Sabri Adem'ile 20 Eylül 2021'de yaptığım röportajdan.

¹⁰ Adem Sabri Adem'ile 29 Haziran 2021'de yaptığım röportajdan.

anlatımına göre sınırdan kaçak geçmişler. Ömer ablasının kızının yanına Bursa'ya gitmiştir, fakat orayı beğenmeyip tekrar köyüne dönme kararı almıştır. Dönüşü yine gayri resmi yollardan olmuştur. (sınırı koşarak ve yakalanmayarak geçmiştir.) Döndüğünde nişanlısını başkası ile evli olarak bulmuştur¹¹.

Ömer Seliahmed'in hayatındaki en zor anlardan biri ise Birinci Dünya Harbi'nde yaralanması ve ölümden dönmesidir. Bu hikaye bugüne kadar torunu Adem Sabri sayesinde gelmiştir. Ömer Usta'nın torununa anlattığına göre "ben Romanya yakasında yaralandım" diyormuş. Cephe köydeşi Nasuf Emrullah Sadullah ile beraber olduklarını da anlatmıştır. Tarihini bilmediğimiz ama 1916'da olduğunu düşündüğümüz bu olay şöyle gelişmiştir: Muharebenin biraz yoğunlaştığı bir dönemde bir düşman kurşunu Ömer'in göbeğinin üstünden girerek sırtından çıkmıştır. O sırada yanında bulunan köydeşi Nasuf Sadullah ona yardım etmeye çalışırken yanlarında bomba patlamış ve şarapnel parçası Nasuf'un ayağını ciddi bir şekilde yaralamış, Ömer ise bu patlamadan yara almadan kurtulmuştur¹². Bu olaydan sonra ne olmuş kimse bilmiyor ama tahmin etmesi o kadar zor değil. Büyük bir ihtimal Ömer bir müddet hastanede tedavi görmüştür. Tedavisinden sonra torununun anlatımına göre Romanya cephesinden Sırbistan cephesine gönderilmiştir. Yıllar sonra üç oğlu Yugoslavya'ya seyahat için giderken Ömer onları yola uğurduğu vakit şöyle bir vasiyette bulunmuştur: "Ey oğullarım! Size bir vasiyetim var. Niş ile Üsküp'e uğrayın. Ben orada düşmana karşı silah patlattım." Doğduğu köye savaştan sonra dönen Ömer evlenmiştir. Eşi Ediye (Hediye) Osmanova, 5 Mart 1899 yılında Oran Köyü'nde (Golyamo Vranovo, Rusçuk) doğmuştur. Eşi Ediye ile arasında 19 yaş fark olan Ömer'in Ediye ile evlenmiştir ve bu evlilikten beş çocuğu kları olur – Ali (d. ?), Müssembe (d. 1926-ö.?), Adil (1926-1996), Hakkı (10 Ekim 1929 - 22 Ocak 2020) ve Basri (1933-2004). Bunlardan en büyük olan Ali genç yaşta, nişanlı olduğu halde vefat etmiştir. Diğer üç oğlu ise babasının zanaatını altın bilezik misali kollarına takıp, baba yadigârı olan faytonculuğu öğrenmiş ve yıllarca köyde faytoncu olarak hizmet etmişlerdir.

Muhtemelen savaştan sonra kendi iki katlı evini inşa ederek oraya yerleşen Ömer Usta, burada macıncılık, darakçılık, marangozluk ve faytonculuk yapmıştır. Yaptığı işler gereği macıncılık ve darakçılıkla ilgili tüm aletleri

¹¹ Adem Sabri Adem ile 20 Eylül 2021'de yaptığım röportajdan.

¹² Bu hikaye bana Adem Sabri Adem tarafından 29 Haziran ve 20 Eylül 2021'de anlatılmıştır. Aynı hikâyeyi Nasuf Sadullah'ın kızı Cemile Nasuf 13 Temmuz 2021'de anlatmıştır.

satın alarak evinde bir atölye kurmuştur. Savaşın sonra sakin bir hayat süren Ömer Usta, zamanının çoğunu zanaatı ile geçirmiş ve at arabaları yapmıştır. Ayrıca her köylü gibi toprağı da olan Ömer, onu ekip biçmekle meşgul olmuştur. Fakat 9 Eylül 1944 tarihi Bulgaristan'ın yeni tarihinde dönüm noktası olmuştur. büyük bir rol almıştır. O gün komünistler çarlık rejimini düşürerek hükümetin başına gelmişlerdir. Komünistlerin güttüğü kolektifleşme/kooperatifleşme (kolektivizasyon) politikası köylü ve çiftçileri derin etkilemiştir. Kolektivizasyon sürecini halkın bir kısmı kabullenip desteklese de, diğer bir kısmı buna karşı çıkar ve hayvanlarla topraklarını vermeyi ret eder. Bunlardan biri Ömer Usta'dır. Bulgaristan'da 1944'te tartışmalara neden olan kolektivizasyon 1959'da sona ermiştir. Bu süreçte Ömer Usta'nın bir kaç defa malına, topraklarına ve evde bulundurduğu atölyedeki aletlerine el konulmak istense de, Ömer Usta cesurca kendini ve haklarını savunmuştur. Ancak her ne kadar istemese de 1955 yılı civarında sahip olduğu her şeyini vermek zorunda kalmıştır. Zorluklarla dolu hayatında her zaman mücadeleci olan Ömer Seliahmed Ali, 24 Aralık 1968 yılında 88 yaşında hayata gözlerini kapatmıştır.

NASUF EMRULLAH SADULLAH (1889-1955)

Birinci Dünya Savaşı gazilerinden en uzun hikâyeye Nasuf Emrullah Sadullah sahiptir. Onun hayat hikâyesinden pek çok ders çıkartılabilir. Hayatta olan kızı Cemile Nasuf (d. 1937) ve oğlu Ahmet Nasuf (d. 1942), onun hikâyesini hala muhafaza etmekte ve torunlarına anlatmaktadır.

Nasuf Emrullah Sadullah 13 Ağustos 1889 yılında Vetova Köyü'nde doğmuştur. Anne ve babası Kırım Tatarı'dır. Babası Emrullah Sadullah 1858'de büyük bir ihtimal Kırım'da, annesi Ayşe Kadirova 1861'de doğmuştur. Emrullah'ın babasının ismi Sadullah'tır. Nasuf'un kızı Cemile Nasufova'nın anlattığına göre dedesi Emrullah, Vetova'ya geldiğinde bebekmiş. Bir gün Emrullah'ın annesi onu emzirirken asker veya polis görerek korkmuş ve "hıı" diye seslenmiştir. Bu olaydan sonra hayatının sonuna kadar böyle kalmıştır. Cemile Nasufova'nın anlattığına göre kendisi o doğduğunda (1937) Nasuf'un anne ve babası çoktan vefat etmiştir. Nasuf'un torununun anlatımına göre dedeleri Kırım'ın Kerç bölgesinden gelmiştir¹³.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce büyük bir ihtimal Nasuf ileride eşi olacak Sabriye Mehmedali ile nişanlanmıştır. Sabriye Hanım (köyde Yakıcı Sabriye diye bilinir) 15 Temmuz 1901'de Vetova'da Mehmedali ve Cemile'nin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Mehmedali tarlalarını, varını, yoğunu satarak hacca gitmiştir. Fakat orasının iklimine,

¹³ İskender Nasuf ile (d. 1948) 12 Temmuz 2021'de yaptığım röportajdan.

sıcaklığına dayanamamış ve Bulgaristan'a dönerek oğluna onu Varna'dan alması için haber göndermiştir¹⁴. Vetova köyünün camisinde tespit ettiğim bir mezar taşı büyük bir ihtimalle ona aittir. Taşta Osmanlıca „حاجى محمد على ۱۳۲۶“ yazmaktadır.¹⁵ Buradan anlaşılana göre Hacı Mehmed Ali 1326 hicri, 1908/1909 miladi yılında vefat etmiştir.

Nasuf, Emrullah ve Ayşe'nin ortanca oğludur. İlk oğullarının ismi Yusuf'tur (11 Ocak 1886 – 20 Haziran 1958). En küçük oğullarıysa Ramadan'dır (27 Mart 1893- ?). Nasuf ve Yusuf, Birinci Dünya Savaşı döneminde vatanlarına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Yusuf dönemin çarı olan Ferdinand'ın çarlık ahırında, Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da, atçısıymış. Kendisi hiç cepheye gitmemiş ve sağ salim köyüne dönmüştür¹⁶. Fakat aynısını kardeşi Nasuf için söyleyemeyiz.

Nasuf, 1916'da “allı yeşilli camlı trenle” Köstence'ye, cepheye gitmiştir¹⁷. Muharebe Köstence'dan trenle yarım saatlik bir mesafedeymiş¹⁸. Yanında köydeşi Ömer Seliahmed de vardır. İki omuz omuza düşmana karşı savaşırken Ömer göbeğinin üzerinden aldığı kurşunla yaralanır. Arkadaşı Nasuf yanına yardımına koştuğunda yakınlarında bir bomba patlar ve o bombanın şarapneli ile yaralanan Nasuf yıllar sonra kızı Cemile'ye “ayağımı sanki alıp, koparıp gitti” demiştir. Olayın şoku ve sıcaklığından ayağının koptuğunu sanan Nasuf ayağına baktığında onu yerinde görür ama bir şarapnel parçası ayağına saplanmıştır. Ondan önce yaralanmış olan Ömer ise bombadan bir çizik dahi almadan kurtulmuştur¹⁹. Fakat bu hikâyeyi bana Cemile Nasuf başka türlü anlattı. Cemile Nasuf'a göre, ki ona babası Nasuf Emrullah aktarmıştır, ilk önce Nasuf taarruzda yaralanmış ve köydeşi Ömer Seliahmed sırtından şinelini (asker paltosu) çıkararak onu örtmüş ve taarruza devam etmiştir. Kısa bir süre sonra Ömer'de düşman tarafından feci bir şekilde yaralanmıştır²⁰. Adem Sabri ve İskender Nasuf'un anlattığını mı, yoksa Cemile Nasuf'un aktardığını mı doğru maalesef tam olarak bilinmemektedir. Bu olayın üzerinden 100 yıldan fazla geçmiştir ve benim kanaatimce gerçeği iki anlatımın ortasında bir yerlerde aramamız gerekiyor.

¹⁴ Cemile Nasuf ile (d. 1937) 13 Temmuz 2021'de yaptığım röportajdan.

¹⁵ „Hacı Mehmed Ali, H. 1326 = M. 1908/1909“.

¹⁶ Oral Osman Nasuf ile (d. 1989) 14 Temmuz 2021'de yaptığım yazılı röportajdan.

¹⁷ Cemile Nasuf ile 13 Temmuz 2021'de yaptığım röportajdan.

¹⁸ Cemile Nasuf ile (d. 1937) 23 Eylül 2021'de yaptığım röportajdan.

¹⁹ Bu hikayeyi Adem Sabri Adem (20 Eylül 2021) ve İskender İsmail Nasuf (12 Temmuz 2021) bana anlattı.

²⁰ Cemile Nasuf ile 23 Eylül 2021'de yaptığım röportajdan.

Nasuf Emrullah’ın anlattığına göre orada bulunan Alman doktorlar tarafından amelyata alınmıştır. Muhtemelen ayağı kangren olan Nasuf’un ilk denemede diz kapağından aşağısını testere ile kesmişler ama kangren diz kapağının üzerine geçince bu kez diz kapağının üzerinden yeniden bacağına kesmek zorunda kalmışlardır. Bu olayı kendi çocuklarına Nasuf şöyle anlatmıştır: “evlatlarım, testere ile kestiler, duydum (hissettim)”²¹. İkinci amelayatta ayağının geri kalan kısmının eklem yerinin dört parmak aşağısından kesilmiştir. Böylece Nasuf sağ ayağını kaybetmiştir ve hastanede tedavi gördükten sonra cepheye 3 yıl geçirmiştir. Cemile Nasuf’un anlattığına göre babası onlara: “Okoptan²² çıktım yan basa, basa/ Ciğerlerim koptu kan kusa, kusa/ Of gençliğim eyvah” diyordu.

Savaş, 1918’de Bulgaristan açısından sona erdiğinde, tüm askerler doğdukları toprakların yolunu tutmuştur. Tam tarihi bilinmiyor ama büyük bir ihtimal o civarda Nasuf köyüne geri dönmüştür. Hikâyesi Cemile Nasuf tarafından bana şöyle aktarıldı: “Bizim derelerde pınarlık vardı. Annem de o zaman su çekmeye gitmiş. O, oradayken uzaktan koltuk değneği ile gelen bir asker görmüş. “Benim eşim de böyle gelecek besbelli askerden” demiş annem. Oysa gelen kişi babammış. Eve gelmiş, annem girmiş odadan içeri, babam sıkılmış annemden. Soyunsun diye giysilerini vermiş, babam da “çık sen” demiş anneme, kendisini göstermek istememiş. Giyinmiş çıkmış. O sırada annemin annesi Cemile “siz nasıl geçineceksiniz?” diye sormuş. İstersen ayrıl demişler anneme. Annem de kaderim böyleymiş, kısmetim buymuş, ayrılmayacağım.”²³

Nasuf Emrullah savaştan döndükten sonra emekli maaş almaya başlamış. Bacağına verdiği, savaştığı devlet onu hiç bir zaman unutmamış ve göz kulak olup 3 adet protez yaptırmış, her 2-3 yılda bir yeni ayakkabı göndermiştir. Nasuf maaşından arttırdığını toprak almaya ayırmış ve 60 dönüm tarla biriktirerek onları her yıl işletmiştir. Bir ayağıyla tarlada büyük bir gayret göstererek çalışmış ve didinmiştir. Yetişemediği yerde çırak tutarak yardım almış, bir müddet sonra da oğulları ve kızları yetişerek ona yardımcı olmaya başlamıştırolmuştur. Nasuf ve Sabriye’nin 6 çocukları olmuştur: İsmail/Hüsmen Nasuf (1924-1995), Ayşe Nasuf (1928-2007), Fatme Nasuf (1931-2016), Osman Nasuf (1935-2016), Cemile Nasuf (1937) ve Ahmed Nasuf (1942).

En büyük oğlu İsmail veya Hüsmen (iki ismi vardır) sarraç zanaatını öğrenmiştir. Dönemin zengin Bulgarları, Vetova Köyü’ne oğullarına zanaat öğretmek için Yakub isminde bir sarraç ustasını Şumnu’dan

²¹ Cemile Nasuf ile 13 Temmuz 2021’de yaptığım röportajdan.

²² Окоп (Okop) kelimesinin Türkçe anlamı mevzidir.

²³ Cemile Nasuf ile 13 Temmuz 2021’de yaptığım röportajdan.

getirtmişlerdir. Onun yanında çırak olan İsmail saraç ustası olmuştur. İskender Nasuf'un (İsmail'in büyük oğludur) anlattığına göre daha sonra Yakub ile akraba bağı olduğunu öğrenmişlerdir²⁴. Saraççılık sertifikası oğlu Fedail tarafından hala korunmaktadır. Osman Nasuf ise Razgrad'ta (Türkçesi Hezargrad) Türk pedagoji okulunu bitirerek Vetova'da Türk mektebinde öğretmen olmuştur. Nasuf çok ileri görüşlü, eğitime büyük saygı ve önem veren biri olduğu için evlatlarını ya okutmuş, ya da zanaat sahibi yapmıştır. Aynı zamanda kendisi çok dindar biriymiş. Kızı Cemile Nasuf'un anlattığına göre bir ayağıyla pencerenin tahtasına dayanarak ölümüne kadar beş vakit namazını hiç bırakmadan kılmış.

İkinci Dünya Savaşı sırasında (1939-1945) Bulgaristan 1 Mart 1941 yılında Nazilerin tarafında saf tutarak savaşa katılmıştır. Savaşın gidişatı Nazilerin düşüşüne kadar gitmiştir. O sırada, 5 Eylül 1944'te Sovyetler Birliği Bulgaristan'a savaş açmıştır. 9 Eylül'de ise komünistler darbe yaparak çarlık dönemini sona erdirmiştir. Bulgaristan yeni ve kökten sosyo-ekonomik ve politik değişime gitmiştir. Ruslar Bulgaristan'a girdiğinde Vetova köyünden de geçmişlerdir. Cemile Nasuf o zaman 7 yaşındadır ve bu olayı kendi gözleri ile görmüştür. Bir gün Ruslar evlerini basarak onlardan atlarını almış ve onları koşacak birini aramışlardır fakat o sırada evde sadece ayağı kesik Gazi Nasuf, eşi Sabriye, kızları Cemile ve sakladıkları 9 yaşındaki oğulları Osman vardır. Ruslar atları koşacak insan bulamayınca evden çıkmışlar, fakat Osman merak ederek pencereden askerlere bakmıştır. Bunu gören askerler hiddetlenip geri dönmüş ve silahlarına süngü takıp eve tekrar girmiştir. Çaresiz olan Nasuf yerde oturmaktadır. Eşi Sabriye bunu görünce askerlere karşı soba maşasını sallayarak: “oğlumu bırakın, beni alın!” demiştir. Bunun üzerine askerler bir şey yapmadan evin ahırından aldıkları iki atla ayrılmışlardır. Yaklaşık iki yıl sonra onları geri getirirler. Onları gördükten sonra Sabriye Hanım şöyle demiş: “Nerelerini gezdiniz, hayvanlarım?” “Atlar anneme yanaştı, unutmamışlardı” diye bitiriyor hikâyeyi Cemile Nasuf²⁵.

Bu olaydan 7 yıl sonra, 1951 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye büyük bir göç başlamıştır. Bu yılın sonunda Kızılaiy'in kongrede sunduğu raporlara göre Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaklaşık 154. 000 Türk göç etmiştir²⁶. Vetovo köyünden de pek çok Türk, Türkiye'ye göç etmek için yollara düşmüştür, fakat bazıları amacına ulaşamamıştır. Bunlardan biri de Gazi Nasuf ve ailesidir. Onlar evini buraya yerleşen Makedonlara satmış, geri

²⁴ İskender Nasuf ile 12 Temmuz 2021'de yaptığım röportajdan.

²⁵ Cemile Nasuf ile 23 Eylül 2021'de yaptığım röportajdan.

²⁶ Pınar M. 1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler Ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası - Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2014; 30 (89), 73.

döndüklerinde de Makedonlarla beraber bir müddet yaşamışlardır. Cemile Nasuf onlardan birinin adını hala hatırlamaktadır: “İsmi Nadejda’ydı” diyor.

Devlet politikası olan kolektivizasyon Nasufu da etkilemiştir. Kendisi topraklarını ve hayvanlarını 1950’li yılların başında tıpkı köydeşi ve cepheye omuz omuza savaştığı Ömer Seli Ahmed gibi vermek zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı kahramanı Gazi Nasuf Emrullah hayata gözlerini 12 Aralık 1955 yılında 66 yaşında kapatmıştır.

Yaklaşık 1 milyon Bulgaristan askerinden üçünün hikayesini anlattığım bu çalışmada amaçladığım asıl şey, gelecekteki araştırmacıların bu konuya dair ilgilerini çekmektir. Bulgaristan’da hemen hemen her ailede en azından bir savaş gazisi vardır. Fakat maalesef onlardan çoğunun hikâyesini bilmiyoruz. Bu yaz kendi köyümde geniş çaplı bir araştırma başlatıp hazirandan eylül ayına kadar bilgi ve hikâye toplama çabası gösterdim. Bazen uzun hikâyeler duyup tüylerim diken diken oldu, bazen ise çok kıt bilgilere sahip olan kişilerden sadece: “Dedem cepheymiş” bilgisini aldım. Tabi ki bunlar doğru mu yoksa değil mi daha da araştırılabilir. Ancak bunun için uzun soluklu arşiv çalışmaları gerekmektedir. Bulgaristan’ın Devlet Askeri Tarih Arşivi (Държавен военноисторически архив – ДВИА-Велико Търново) Veliko Tarnovo şehrinde bulunmaktadır. Tarih biliminde arşiv belgeleri büyük önem taşımaktadır. Bunlar her araştırmacıya açık hale gelirse araştırma çalışmaları daha da kolaylaşır. Nitekim Osmanlı arşivi araştırmacılara açıktır. Milli Askeri Tarih Arşivi görevlileri bunun önemini yaklaşık 4-5 yıl önce anlayıp bilinçli bir şekilde kapsamlı bir proje başlattı. Bu projenin amacı, Sırp-Bulgar (1885) Savaşı, Balkan Savaşları (1912-1913), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve İkinci Dünya Savaşı’nda (1939-1945) kahramanca şehit düşen askerlerin listelerini yayımlamaktır²⁷. Buna ilaveten madalya kazanmış askerlerin de listeleri hazırlanmıştır. Bunun sayesinde köyümde iki gazinin ismini, nerede savaştığını ve torunlarını bularak hikâyelerini yazmaya gayret ettim. Fakat bu iki gazinin hikâyeleri daha sonraki çalışmalarımızın konusu olacaktır.

Kaynakça:

МАРКОВ, Георги, *Голямата война и българският меч над Балканския възел (1914-1919). Първа книга. Заплицането*, София, 2016.

МАРКОВ, Георги, *Голямата война и българският меч над Балканския възел (1914-1919). Втора книга. Разсичането*, София, 2016.

NARINÇ, Ökkeş, *Bulgar Kaynaklarına Göre Birinci Dünya Savaşı’nda Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020.

²⁷ Listeler bu sitede bulunabilir - <http://archives.bg/wars/>

Aliev, O. (2021). Köyden Cepheye – Bulgaristan Vetova Köyü'nden Birinci Dünya Savaşı Cephelerine: Anılar ve Hikâyeler. ANKARAD, 2(4), 279-296.

НОЙКОВ, Стефан, Защо не победихме 1915-1918, София 2016.

КАЯРИНАР, Айşe, “Bulgarca Yazılmış Hatıratta Balkan Savaşları”, *Balkan Savaşları ve Edirne*. 2 cilt, Edirne 2020, ss. 245-274.

КАЯРИНАР, Айşe, “Bulgarların Balkan Savaşlarına Bakışı: Dodov’un Günlüğü ve Radev’in Hatıratı”, *Balkan Savaşlarının 100. Yılı Uluslararası Balkan Sempozyumu*, İstanbul 11-13 Mayıs 2012, İstanbul 2012, ss. 432-446.

ТОШЕВ, Стефан, Победени без да бъдем бити, София 2018.

RESİMLER VE BELGELER

Ömer Seliahmed Ali (kalpağı olan), sol tarafta oğlu Hakkı, sağ tarafta eşi Hediye, oğulları Adil ve Basri Seliahmed. Ayşe Seliahmed'in (d. 1942) arşivinden.

294

İsmail Nasuf'un saraççılık belgesi. Vetova'da oğlu Fedail Nasuf (d. 1953) tarafından muhafaza edilmektedir. Belge 1946 yılındandır.

Gazi Nasuf Emrullah (en solda) ve ailesi. Ortada oğlu Ahmed Nasuf (d. 1942), onun yanında eşi Sabriye, arka sırada oğlu Osman Nasuf (1935-2016) ve kızı Cemile Nasuf (d. 1937). Ahmet Nasuf'un arşivinden, Vetova, 1951.

Ömer Seliahmed Ali eşi Hediye ile birlikte, Vetovo, 60'lı yıllar. Vildan Beytullah'ın (d. 1959) arşivinden.

Osman Nasuf'un Razgrad Türk Pedagoji mektebiniden mezun olduğunu gösteren belge. Kaynak: Serbest, R. Razgrad Türk pedagoji okulu, İstanbul 2017, s. 76.